

діяльності). Юридичні права і обов'язки, сформульовані в правовій нормі, представляють собою систему орієнтирів, які регулюють взаємовідносини особистості з державою, суспільством, взаємовідносини між громадянами. В цих орієнтирах закріплені колективний (громадський) правовий досвід, еталони суспільної, корисної поведінки, які через засвоєння прав і обов'язків переводяться в індивідуальний досвід, внутрішню настанову і поведінку особистості.

В процесі правової соціалізації людини соціальне, об'єктивоване в колективному правовому досвіді, проходячи через психологію особистості, трансформується в індивідуальне; тож права і обов'язки переводяться з соціальної в особистісну сферу. Особистісно засвоєні права і обов'язки лежать в основі формування ціннісного світогляду, правової орієнтації. Відтак, ціннісна правова орієнтація особистості включає інтеріоризовані права і обов'язки, глибоке переконання в їх важливості, необхідності в суспільстві тощо. Всі елементи механізму реалізації права характеризують індивідуальну та громадську (зокрема, групу) правову культуру.

Розвиненість прав і свобод людини безперечно виступає індикатором розвитку громадянського суспільства.

Проголошені права і свободи людини і громадянина повинні бути не тільки юридично закріплені в законодавчих актах держави, а й відповідати дійсним можливостям їх реалізації. В свою чергу, реалізація прав і свобод залежить, по-перше, від їх визнання та ступеню захисту з боку держави, по-друге, від усвідомлення громадянином своїх прав і свобод як загальносоціальної та індивідуальної цінності з орієнтацією на їх вміле використання.

Список використаних джерел

1. Дробязко С.Г. Генезис гражданского общества и основные этапы его развития / С.Г. Дробязко // Экономика. Управление. – 2002. – № 1. – С. 21–23.
2. Костючков С.К. Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії / С.К. Костючков // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 170. – Т. 182. Політологія. – С. 38–41.
3. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність [Текст]: монографія / Ю.Ю. Калиновський. – Х.: Право, 2008. – 288 с.
4. Оніщенко Н.М. Правова система і держава в Україні [Текст] / Н.М. Оніщенко. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – 132 с.

References

1. Drobyazko S.G. Genesis of civil society and its main stages of development / S.G. Drobyazko // Ekonomika. Upravleniye. – 2002. – № 1. – S. 21–23.
2. Kostjuchkov S.K. Citizens' society and state: political-legal and social aspects of interaction / S.K. Kostjuchkov // Naukovi praci: nauko-metodychnyj zhurnal. – Mykolai'v: Vyd-vo ChDU im. Petra Mogyly, 2012. – Vyp. 170. – T. 182. Politologija. – S. 38–41.
3. Kalynovs'kyj Ju.Ju. Pravovidomist' ukrai'ns'kogo suspil'stva: g'eneza ta suchasnist' [Tekst]: monografija / Ju. Ju. Kalynovs'kyj. – H.: Pravo, 2008. – 288 s.
4. Onishhenko N.M. Pravova sistema i derzhava v Ukrai'ni [Tekst] / N.M. Onishhenko. – K.: In-t derzhavy i prava im. V.M. Korec'kogo NAN Ukrai'ny, 2002. – 132 s.

Pidkurkova I. V., candidate of sociological science, docent, associate professor of the Department of Sociology and Political Science, Yaroslav Mudryi national law university (Ukraine, Kharkov), podkurkova@mail.ru

Human rights and freedoms as an indicator of civil society maturity

The present article analyzes the phenomenon of human rights and freedoms in the context of its relationship with civil society. The aim of this paper is to explore the conditions of realization of human rights and freedoms that are the criteria of civil society. Author assumes that rights and freedoms are the specific indicator of development of civil society. On the one hand, human rights and freedoms are important value reference-points of social development, indicator of social progress. On the other hand, human rights and freedoms – these are real social features that determine the extent of freedom. It is noted that human rights and freedoms shall not only be vested and due to real social needs, and most important – meet the real possibilities of their implementation. By realization of civil rights is generally understood democratic process that is regulated by the law, and ensure every citizen of the benefits that are in the existing subjective rights and to protect the rights from any invasion. It is proposed the mechanism of protection of rights and freedoms, peculiarities considering various aspects.

Keywords: human rights and freedoms, civil society, realization of rights and freedoms, duties of a citizen, the mechanism of protection of rights and freedoms, effective realization of rights and freedoms.

Подкуркова И. В., кандидат социологических наук, доцент, доцент кафедры социологии и политологии, Национальный юридический университет им. Ярослава Мудрого (Украина, Харьков), podkurkova@mail.ru

Права и свободы человека как показатель зрелости гражданского общества

Анализируется феномен прав и свобод человека в контексте его взаимодействия с гражданским обществом. Целью данной статьи является исследование условий реализации прав и свобод человека, которые выступают критерием построения реального гражданского общества. Автор берет за основу положение, что права и свободы выступают определенным индикатором развитости гражданского общества. С одной стороны, они являются важными ориентирами социального развития, показателями общественного прогресса, с другой – реальными социальными возможностями, которые определяют меру свободы личности. Отмечается, что права и свободы человека должны быть не только определенным образом закреплены, но и соответствовать реальным возможностям их реализации. Под реализацией прав граждан понимается демократический процесс, который регламентируется нормами права и обеспечивает каждому гражданину блага, которые находятся в основе его существующих субъективных прав, а также защита этих прав от каких-либо посягательств. Предложен механизм обеспечения прав и свобод личности с учетом различных аспектов.

Ключевые слова: права и свободы человека, гражданское общество, реализация прав и свобод, обязанности гражданина, механизм обеспечения прав и свобод, эффективность реализации прав и свобод.

* * *

УДК 321.02:316.3

Макаренко Б.
кандидат політичних наук, здобувач, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ЯК ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В ТРАНСФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Політична участь українців за останні роки значно активізувалася. Але з'явилася багато й тих, хто розчарувався в політиці. Тому низькою залишається групова активність на рівні місцевих громад, малоєфективними виявляються різні форми загальносуспільної політичної активності. Як наслідок, відбуваються спалахи протестної активності, які мають переважно стихійну, випадкову та невпорядковану природу. З огляду на незривненість інститутів демократії реальні дії державних органів влади спрямовані на перешкодження проявам справжньої масової політичної участі громадян та створення провадних політичних структур. Особливо наочно це проявилось під час "помаранчевої революції", як характерного вияву політичної участі у трансформаційному суспільстві. Стаття присвячена дослідженню Політична участь як політична активність особистості в трансформаційному суспільстві

Ключові слова: трансформаційне суспільство, політична активність, протестна активність, політична участь.

Нині особливий інтерес науковців привертає до себе загальносуспільна політична активність (демонстрації, акції громадянської непокорності, політичні страйки тощо), аналіз виявів якої у різних трансформаційних

суспільствах (Україна, Республіка Білорусь, Російська Федерація та ін.) призводить до вельми цікавих висновків.

Зокрема, О. Куценко, досліджуючи проблему політичної участі у посткомуністичних суспільствах, акцентує увагу на так званій “загадці спаду активності”. На її думку, у суспільствах, що переживали посткомуністичні трансформації, очікувалося істотне зростання і подальша стабілізація зацікавленої широкої політичної участі громадян. Такі очікування, принаймні, були засновані на уявленнях про масові устремління до свободи і суспільного добробуту, а також на тому, що при державному соціалізмі масові конвенціональні форми політичної участі мали в основному мобілізований характер і були покликані додати видимість легітимності режиму, а стимули участі нерідко були підпорядковані або ідеології, або пов’язані з кар’єрою. В той же час услід за “революцією участі” в початковий період трансформації, вже з початку 1990-х років, в колишніх країнах державного соціалізму спостерігається істотний спад політичної активності. При цьому також виокремлюється “загадка прихованого протестного потенціалу”. Глибока соціально-економічна криза, що охопила багато посткомуністичних країн на трансформаційній фазі “переходу”, неістотно вплинула на зростання протестного потенціалу і не відбилася на рівні протестної активності [1, с. 94].

Згідно з точкою зору О. Рябова, у країнах європейської частини пострадянського простору відмінною рисою політичного розвитку була відносна активність громадських структур, а в 1990-і роки і помітна залученість в політику масових верств населення. Це змушувало владні еліти цих країн допустити в тих або інших об’ємах політичний і ідейний плюралізм, а також проведення виборів із заздалегідь невідомими результатами. Коли через якісь обставини громадська і політична активність населення знижувалась, владні еліти поступово згортали демократичні перетворення. Так сталося в перше десятиліття XXI століття в Росії, те ж відбувається в даний час на Україні і в Грузії [2, с. 10-11].

Дослідження, що проводилися в окремих країнах пострадянського простору, також свідчать про певний сплеск загальносуспільної політичної активності на самому початку демократичних трансформацій у 1990 рр. Так, згідно з даними, що наводить О. Чальцева, у Росії з 1993 р. спостерігалася тенденція до зростання готовності населення до участі в протестних діях. Проте міра реальної залученості росіян в цей період часу ні за економічними, ні за політичними питаннями була не високою в порівнянні з країнами Заходу. Ситуація почала мінятися з середини 1990-х рр. Показовими в цей період часу були акції трудових колективів. Помітно збільшилася чисельність учасників протестів. Так, в Росії 1995 року кількість підприємств, де проходили трудові протести, в порівнянні з 1990 роком збільшилося в 34 рази, а число їх учасників майже в п’ять разів. Зростання це продовжувалося і в другій половині 1990-х років. Найбільше число страйків за цей період (як і за 1990-і роки в цілому) відбулося в 1997 році – більше 17 тис. страйків, збільшившись в порівнянні з початком 1990-х років (1991 рік) майже в

10 разів. За цей же час приблизно в чотири рази виросло число тих, хто взяв в них участь [3, с. 481].

В свою чергу, характеризуючи ситуацію в сучасній Російській Федерації, В. Петухов зазначає, що після безпрецедентного спалаху активності мас кінця 1980-х – початку 1990-х рр. суспільство перейшло до “глухої самооборони”, і всі дослідження останніх років фіксують постійне зниження рівня політичної активності росіян. Зросло ціле покоління людей, яке вже нічого не очікує від влади, від суспільних інститутів і діє в “автономному режимі” [4, с. 49].

Інший російський дослідник Л. Гудков, спираючись на дані соціологічних досліджень, також робить висновок про вкрай низьке включення до політики більшості населення Росії. Про свій “великий інтерес” до політичних подій і процесів заявили лише 9 %, у більшості (52 %) він, за їх словами, взагалі відсутній; 39 % опитаних назвали свій інтерес до політики вельми “помірним”. При цьому 54 % респондентів говорять про себе, що “вони не знаються на політиці”. Пояснення такої поведінки слід шукати в масовому усвідомленні перешкод, які обмежують участь людей в суспільних справах і їх вплив на ухвалення рішень, що зачіпають життя найширших кругів населення. Населення Росії глибоко переконане в тому, що у нього немає засобів для вираження своїх інтересів і потреб — ні партії, що діють, ні профспілки, ні політики для цього не годяться. НКО дискредитовані офіційною пропагандою або як агенти впливу Заходу, або як приховані комерційні структури, що переслідують під виглядом добродійності власні корисливі цілі. В результаті 68 % росіян не вірять, що беручи участь сьогодні в мітингах і демонстраціях, можна таким людям, як вони самі, добитися поставлених цілей або захистити свої інтереси [5, с. 32].

Подібна ситуація соціально-політичної апатії спостерігається і в Україні. Спираючись на дані соціологічного дослідження, що Інститут соціології НАН України проводив у 2009 р., М. Шульга робить висновок щодо виключення більше половини громадян України з числа тих акторів, що безпосередньо реалізують свої інтереси. Про це свідчать відповіді респондентів на питання “У випадку, коли порушено Ваші права і інтереси, які заходи й способи відстоювання своїх прав і інтересів Ви вважаєте найбільш ефективними, припустимими настільки, що Ви самі готові прийняти в них участь?”. Відповідаючи на дане питання, 34 % опитаних обрали альтернативу “жоден з заходів не здається мені ефективним і припустимим настільки, аби я прийняв у ньому участь”, а ще 19 % обрали альтернативу “важко відповісти”. Більшість людей готові прийняти участь у законних мітингах та демонстраціях (28,5 %), у зборі підписів під колективними петиціями (26 %), в участі у передвиборчій кампанії (18 %), у пікетуванні державних закладів (12 %). Кожен з інших заходів (загроза страйку, бойкот, несанкціоновані мітинги та демонстрації, незаконні страйки, голодування протесту, захоплення споруд, блокування шляхів сполучення, створення незаконних збройних формувань) набрало менше 10 % (Загальна сума відповідей більше 100 %, оскільки кожен респондент мав змогу обирати декілька варіантів відповіді). Отже, робить висновок М. Шульга,

активні захисники своїх інтересів потенціально складають не більше третини опитаних. При цьому цей показник відображає лише вербальну готовність захищати свої інтереси, яка ніколи стовідсотково не переходить у реальну поведінку. Реально ж протягом останніх 12 місяців 84 % опитаних у жодному суспільно-політичному заході участі не брали [6, с. 125].

Згідно з даними двох хвиль Європейського дослідження цінностей, що наводить Ю. Савельєв, участь у санкціонованих (мирних) демонстраціях в 1999–2001 рр. брали 18,3% громадян України, а у 2008–2010 рр – 16,3%. Водночас, ніколи не взяли би участь у подібних акціях 47,7% респондентів у 1999–2001 і 57,3% у 2008–2010 рр. Значно нижчим є рівень активності в Україні в іншій конвенціональній формі участі. Підписували політичні звернення 13,9% в 1999–2001 рр. і 10,9% у 2008–2010 рр. Водночас, кількість тих, хто ніколи не підпише такі звернення, (51,3% в 1999 і 66,5% у 2008 р.) є більшою лише в Росії та Білорусі. Схожа ситуація з неконвенційними формами політичної участі – бойкот певних продуктів, участь у несанкціонованих страйках і самовільному захопленні будівель або підприємств. Мали досвід бойкотів 4,9% в 1999–2001 і 4,4% у 2008–2010 рр. Проте, аналогічно з попередніми формами участі, Україна має суттєво більшу частку тих, хто ніколи не взяв би участь у бойкоті, причому їх число зросло суттєво – 71,8% в 1999–2001 і 79,8% у 2008–2010 рр. Брали участь у несанкціонованих страйках 2,47% в 1999–2001 і 1,98% в 2008–2010 рр. Частка тих, хто ніколи не візьме участь складає 82,9% і 85,7% відповідно. Брали участь у самовільному захопленні будівель або підприємств 0,74% в 1999–2001 і 0,62% в 2008–2010 рр. [7, с. 83-84].

Щодо ситуації в Білорусі, то, спираючись на дані опитування громадської думки, що проводив інститут соціології НАН Білорусі, С. Хамутовська робить висновок, згідно з яким інтерес до політики у білоруського народу, головним чином, виражається у вербально-пасивній формі, не перетікаючи у форму активної політичної дії. Так, вказали, що не приймають участі в суспільно-політичному житті країни 81,2% респондентів. Протилежну позицію займає всього лише 10,6%. За підсумками опитування до найбільш поширених форм участі можна віднести: членство в громадській організації (5,8%); участь в політичних дискусіях, диспутах (2,3%); політичних акціях (1,4%); членство в політичній партії (0,7%). При цьому, 1,5 % опитаних відзначили, що вони перебувають в ній, але не приймають активної участі в її роботі [8, с. 61].

Чим же можна пояснити переважно низький рівень загальносуспільної політичної активності у пострадянських суспільствах? В першу чергу, це пов'язано з особливостями стану суспільної свідомості у період соціальної трансформації. Як зазначає М. Шульга, особливості відстоювання соціальних інтересів громадянами України (а точніше байдужого відношення до них) можуть бути пояснені тим фактом, що у багатьох з них не сформована стійка ідентичність з соціальними групами, членами яких вони об'єктивно є. Значна частина наших співвітчизників сьогодні має розмиту соціальну ідентичність. Цьому сприяє невизначеність українського суспільства по багатьом

ключовим параметрам – політичним, економічним, соціальним, культурним, геополітичним. Хисткість контурів соціальних інститутів і напрямів розвитку країни транслюється в нестійкість положення особи в суспільстві, хисткість швидкозмінного соціального статусу, її соціально-ролевого набору, непристосованість до нових життєвих реалій [9, с. 127-128].

Іншим чинником низької суспільно-політичної активності є перешкоди з боку пострадянських політичних еліт, що розглядають її як загрозу власному домінуючому становищу. Незважаючи на декларативну підтримку, реальні дії владних структур у країнах пострадянського простору переважно спрямовані на перешкоджання проявам справжньої масової політичної участі та створення провладних “кишенькових” структур, функції яких полягають у підтримці ініціатив влади.

Як відзначає Л. Гудков стосовно російського суспільства, сьогодні для збереження соціального порядку широко використовуються нові технології маніпулювання, що засновані на деполітизації, деідеологізації, нейтралізації або стерилізації громадської думки, придушенні автономності будь-яких груп впливу. Головне завдання кремлівської адміністрації — не допустити політичної самодіяльності населення в сферах підзвітності влади і її зміни (як і в інших сферах самоорганізації суспільства). Для цього потрібно було не лише нейтралізувати прояви суспільної солідарності, але і вести систематичну роботу щодо фрагментації суспільства, перешкоджати формуванню горизонтальних зв'язків, поєднуючи в роботі ЗМІ функції пропаганди з розвагою і “заспокоєнням”. Тим самим штучно знижувався інтелектуальний рівень аудиторії, політичні партії, що не входять в кремлівський “набір”, витіснялися з суспільної сцени, а суспільство в результаті занурювалося в апатію. Це посилюється тим, що і само населення було спочатку готове для подібної “обробки”, — радянський досвід пристосування до репресивної держави глибоко увійшов до механізмів підтримки самоідентичності масової людини і суспільства, в культуру і негайно ж активізується при щонайменшому посиленні державного контролю і примусу [10, с. 27-28].

В останні роки подібна картина спостерігається й в Україні. Так, експерти Центру Разумкова виокремлюють наступні форми обмеження права громадян на мирні зібрання, які використовуються в сучасній Україні органами державної влади, органами місцевого самоврядування або партією влади:

- прийняття органами місцевого самоврядування власних нормативних актів про порядок організації і проведення мирних зібрань;
- судові заборони мирних зібрань (як правило, за позовами місцевих органів влади);
- застосування силових методів розгону мирних зібрань;
- проведення партією влади альтернативного зібрання (“контрмітингу”) в місці та в час, заявлений або передбачений для проведення акції опозиційними силами;

– влаштування на територіях, де, як правило, відбуваються зібрання (насамперед, на центральних площах населених пунктів) альтернативних місцевих заходів – різного роду масових заходів, які фізично не дають можливості зібратись опозиційно налаштованим громадянам;

– перешкоджання вільному пересуванню громадян до місць проведення масових акцій; як правило, до таких акцій залучають службовців ДАІ, які під різними приводами не дозволяють перевізникам доставити людей до місця проведення акції [11, с. 38-39].

Говорячи про загальносуспільну політичну активність у пострадянських країнах, не можна оминати і такий її аспект як “політичне заробітчанство”.

Як відзначає О. Чальцева, на жаль жодне соціологічне дослідження не може показати нам реальну картину протестуючих, оскільки в багатьох акціях люди беруть участь з корисливих мотивів, заробляючи за день простою під прапорами тієї або іншої політичної сили або організації гроші [12, с. 482].

За словами В. Бортникова і В. Троценка, в Україні в умовах політико-правового нігілізму та бідності все більше людей долучаються до політики як до засобу збільшення матеріального статку. Крім професійних політиків окрему категорію учасників політизованих зібрань та акцій становлять так звані “заробітчани”, які за гроші виконують певні ролі або забезпечують масовість. Причому їх кількість з року в рік зростає. Тут не йдеться про жодні ідейні переконання чи політичну мету [13, с. 6].

Згідно з даними М. Шульги, майже третина тих громадян, які заявили, що їх політика не цікавить зовсім, вважають, що участь у мітингах є непоганим видом заробітку. Тобто до такого роду діяльності вони ставляться прагматично: мене не цікавить, які гасла я ношу, до чого закликає політична сила, якій я надаю послуги, головне, що таким чином я можу заробити грошей. Тут в чистому вигляді проявляється укорінення в свідомості значної частини суспільства споживацького відношення до політичних акцій, до сприйняття їх як суто комерційних заходів [14, с. 144].

Розглядаючи проблематику політичної участі на пострадянському просторі, потрібно спеціально зупинитись на феномені “помаранчевої революції”, що являє собою характерний вияв політичної участі у трансформаційному суспільстві.

Як зазначає О. Куценко, українське суспільство наприкінці 2004 року продемонструвало ще одну “загадку” політичної участі: “вибух” масової політичної участі в конвенціональних формах на тлі попереднього пониження показників потенціалу неконвенціонального протесту і участі в політичних організаціях [15, с. 94].

За майже десяток років, що минули після подій “помаранчевої революції”, висловлено чимало оцінок, що коливаються у доволі широкому діапазоні. Чимало фахівців знаходять підстави вважати дані події по-справжньому революційними.

Наприклад, О. Романюк розглядає “помаранчеву революцію” поруч із подібними до неї революціями в Югославії, Грузії, Киргизстані як особливий посткомуністичний тип революцій, що за способом зміни влади дозволяє віднести їх до “оксамитових” революцій, адже зміна влади в усіх цих країнах

відбувалася через масові протестні дії, а не збройним шляхом [16, с. 17].

Як особливий новий тип революції, а саме “наздоганяюча революція”, характеризує події кінця 2004 р. В. Карасьов. На відміну від “оксамитових революцій” кінця ХХ ст., для яких було характерним поєднання кардинального зламу соціалістичної соціально-економічної моделі і утвердження нової демократичної процедури зміни та легітимації еліт, “помаранчева революція” не ставила перед собою завдання зміни соціально-економічного ладу. Її основний історичний зміст полягав у переході до виборної демократії [17, с. 36-37].

Згідно з Т. Костюк, хоча “помаранчева революція” не мала необхідних атрибутів класичної парадигми традиційної революції, вона все ж є революцією, бо спричинила докорінні зміни насамперед в менталітеті українського народу. Масові протестні виступи громадян України наприкінці 2004 року слід трактувати не як бунтівні прояви маргіналізованих прошарків населення, а як соціально-політичну революцію, оскільки здійснювалась вона широкими соціальними верствами, а результатом стала реорганізація громадянського суспільства [18, с. 153].

З точки зору М. Михальченка, кінець 2004 р. в Україні характеризується не широкоформатними революційними подіями, а швидше подіями, які можна віднести до політичного повстання на фоні “революції в свідомості” [19, с. 13].

Водночас доволі поширеними є й критичні оцінки, згідно з якими заперечується революційний характер подій кінця 2004 р. В. Гадацький сутніть цих подій зводить до міжолігархічного протиборства із залученням масовки статистів у ролі активних учасників [20, с. 75].

В. Мацієвський висловлює більш помірковану думку, згідно з якою події листопада – грудня 2004 року в Україні мали певні ознаки революційності (політична криза, що тривала від оголошення результатів другого туру виборів до рішення Верховного Суду про визнання їх результатів недійсними та призначення переголосування, політична мобілізація значної кількості громадян, протистояння влади і опозиції, політична поляризація в суспільстві), але це не дає підстав визнати їх революцією. Спираючись на типологію трансформації політичних режимів, що розроблена в сучасній транзитології, Ю. Мацієвський пропонує розглядати ці події як перехід, тобто такий тип політичної трансформації, для якого характерна зміна інститутів без порушення правових норм. Відповідно, в Україні відбулася ненасильницька зміна правлячої еліти за масової участі населення в період президентської виборчої кампанії. Паралельно зі зміною правлячої еліти відбувається зміна політичного режиму. При цьому політичний процес не вийшов за межі правового поля, хоча був дуже близько до цього. Вибори закінчились, хоча й екстраординарно, проте легітимно. Політична криза, викликана порушеннями виборчого законодавства і масовими акціями протесту, також була вирішена конституційним шляхом [21, с. 16-17].

Водночас яким би чином не характеризувати події “помаранчевої революції”, беззаперечним є факт

масової протестної політичної участі громадян України, що за своїми масштабами, значенням та наслідками не мав аналогів ані до, ані після 2004 р. Звідси випливає питання стосовно причин “помаранчевої революції”.

На думку Н. Ротар, основними причинами радикалізації електорального протесту громадян на президентських виборах 2004 р. є, по-перше, те, що на момент проведення президентських виборів 2004 р. переважна більшість громадян України визначала їх як реальну можливість кардинальної зміни політичного курсу. По-друге, ще на парламентських виборах 2002 р. сформувалося електоральне ядро, яке зробило ставку на перемогу представника опозиції на президентських виборах 2004 р. По-третє, масовість та радикальність були ознаками всієї виборчої кампанії опозиційного кандидата, що, з одного боку, створювало ефект усенародної підтримки В. Ющенка, з другого – формувало у громадян орієнтації на перемогу за допомогою всього відомого віяла політичної активності. По-четверте, радикалізація електорального протесту була реакцією на змагальні форми мобілізації, реалізовані громадськими організаціями, неформальними об'єднаннями і групами громадян у передвиборчий період. По-п'яте, однією з причин зміни моделі електорального протесту на президентських виборах 2004 р. був стійкий образ українського суспільства як глухого кута, з якого слід виходити, що за своєю суттю відтворює розуміння більшості громадян України негативної динаміки розвитку політичних відносин в Україні [22].

Згідно з О. Романюком, саме суперечність між бажанням більшості громадян змінити урядову владу і неможливістю реалізувати його через інституцію виборів стала головною причиною посткомуністичних революцій (до числа яких він відносить і “помаранчеву революцію”), які в ситуації, що склалася, виступили як спосіб її розв'язання [23, с. 21].

П. Тамаш звертає увагу на вирішальну роль у подіях “помаранчевої революції” молодих освічених середніх прошарків великих міст. Згідно з його висновками, це був перший випадок на пострадянському просторі, коли масові протести стали результатом розчарування середнього класу в постноменклатурниках, що узурпували владу, але виявилися нездатними реагувати на швидкі зміни [24, с. 17].

О. Бойко пов'язує загострення суспільно-політичної ситуації у 2004 р. з внутрішніми процесами трансформації еліт. Нерозв'язаність до кінця основного питання революції доби перебудови – питання про владу у стосунках між представниками старої радянської номенклатури і націонал-демократами врешті решт стала своєрідним стрижнем процесів активізації політичних сил у другій половині 2004 р., загострення суспільних протистоянь, залучення до протестних акцій широких народних мас [25, с. 32].

Інше актуальне питання, що стосується наслідків “помаранчевої революції”, все ще залишається відкритим. Відповіді на нього мають розглядатися як попередні підсумки.

Так, Н. Ротар робить висновок, що “помаранчева революція” сформувала новий досвід електоральної участі, окреслила нові форми політичної активності, стала свідченням успішної мобілізації достатньо

великої кількості громадян України, яка стимулювалася вимушеною консолідацією окремих сегментів політичної еліти. Громадяни, що обрали для себе активні форми протестної електоральної участі, надали їм значення механізму зміни потреб та прагнень у сфері політики. Активний електоральний протест сприяв подоланню стереотипного уявлення, що публічна політика є справою інших, більш підготовлених людей [26].

В. Карасьов головне значення “помаранчевої революції” вбачає у тому, що вона зробила можливим перехід в Україні від просто голосувальної демократії до виборної, тобто демократії, за якої можлива реальна зміна політичних еліт, перехід влади до опозиції. Боротьба українського демосу за чистоту і законність процедури виборів складала політичну сутність “помаранчевої революції” і поклала початок переходу до народного представництва, тобто багатопартійної парламентської демократії [27, с. 36].

Висновки В. Гадяцького більш критичні та песимістичні. За його словами, сутність помаранчевого феномена та складові його успіху виявляються багатоаспектними і суперечливими. Масовий протест був необхідний, бажаний, довгоочікуваний. Але для відстоювання інтересів більшості людей і справедливішого суспільного устрою, а не для використання нуворишами тінейджерів у ролі статистів квазіреволюції банкірів, не для маскування закулісної рокировки олігархічних груп у владних структурах. Події на майдані – тільки зовнішній бік зміни влади, яка сталася зовсім не там. Фінансова олігархія, що зародилася і набрала ваги в процесі номенклатурно-кримінальних псевдореформ, вийшла на перший план у політиці. Залишається відкритою проблема подолання неототалітаризму, створення економічних і політичних структур, що давали б можливість народу дієво впливати на владу, а не бути масовкою одноразового використання. Проблематичним є й такий аспект: сучасні кольорові перевороти, приурочені до виборів і прикрашені революційними вивісками, можливо, є асиметричною відповіддю-реакцією на неможливість оновлення влади через демократичні вибори. Причина – неототалітарна влада грається у вибори, наче в наперсток, а фактично можливість їх чесно виграти сумнівна [28, с. 81].

Таким чином, політична участь особистості у трансформаційному суспільстві обумовлюється комплексом чинників, провідну роль серед яких грають соціокультурне середовище, політичний режим, рівень освіти та політичної культури, рівень політичної інституалізації суспільства, доступ до політичної інформації. Найпоширенішим її напрямом для більшості громадян є участь у виборах. Проте важливі для становлення демократії та громадянського суспільства напрями політичної участі (групова активність на рівні місцевих громад, різноманітні форми загальносуспільної політичної активності) в умовах пострадянських суспільств не набули належного рівня розвитку. В результаті нереалізовані потреби та інтереси створюють підґрунтя для індивідуальних “спалахів” протестної активності, що мають переважно стихійний, випадковий, невпорядкований характер. Нерідко подібні вияви політичної активності вдало

використовуються політичними елітами у боротьбі за владу.

Прикладом такого маніпулювання масовою свідомістю та колективною поведінкою стали події “помаранчевої революції” в Україні. Хоча ці події і являють собою в цілому нехарактерний для пострадянського простору випадок масової протестної активності громадян, що відбувалася через ненасильницькі форми, втім, як показує практика наступних років політичного розвитку України, вони залишилися окремим сплеском, не змінивши домінуючі тенденції політичної апатії, інертності, патерналізму, невизначеності своїх інтересів, що є характерними для політичної участі особистості в трансформаційному суспільстві.

Список використаних джерел

- Куценко О. Д. Чи зберігають значення класові підстави політичної участі? / Куценко О. Д. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 92-115.
- Рябов А. Распадающаяся общность или целостный регион? / А. Рябов // Pro et Contra. – 2011. – Т. 15. – № 3-4. – С. 6-18.
- Чальцева О. Роль політичних протестів в публічному діалозі / О. Чальцева // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – Вип. 75. – К., 2013. – С. 480-482.
- Петухов В. В. Гражданское участие в контексте политической модернизации России / В. В. Петухов // Социологические исследования. – 2012. – № 1. – С. 48-60.
- Гудков Л. Инерция пассивной адаптации / Л. Гудков // Pro et Contra. – 2011. – Т. 15. – № 1-2. – С. 20-42.
- Шульга М. О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні / М. О. Шульга. – К. : ТОВ „Друкарня „Бізнесполіграф”, 2011. – 448 с.
- Савельев Ю. Б. Участе як прояв соціального включення в процесі модернізації: Україна в європейському контексті (1999–2010 рр.) / Ю. Б. Савельев // Український соціум. 2013. – № 2. – С. 77-98.
- Хамутовская С. В. Население республики Беларусь о политической обстановке в 2010 году / С. В. Хамутовская // Социологические исследования. – 2012. – № 1. – С. 61-66.
- Шульга М. О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні / М. О. Шульга. – К. : ТОВ „Друкарня „Бізнесполіграф”, 2011. – 448 с.
- Гудков Л. Инерция пассивной адаптации / Л. Гудков // Pro et Contra. – 2011. – Т. 15. – № 1-2. – С. 20-42.
- Парламент і парламентські вибори в Україні 2012 р.: політична ситуація, суспільні настрої та очікування (Аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2012. – № 7-8. – С. 2-80.
- Чальцева О. Роль політичних протестів в публічному діалозі / О. Чальцева // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – Вип. 75. – К., 2013. – С. 480-482.
- Бортников В. Деякі проблеми політичної участі громадян в умовах демократичного транзиту / В. Бортников, В. Троценко // Політичний менеджмент. – 2009. – № 1. – С. 3-15.
- Шульга М. О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні / М. О. Шульга. – К. : ТОВ „Друкарня „Бізнесполіграф”, 2011. – 448 с.
- Куценко О. Д. Чи зберігають значення класові підстави політичної участі? / Куценко О. Д. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 92-115.
- Романюк О. Посткомуністичні революції / О. Романюк // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4. – С. 16-28.
- Карасев В. Год Майдана, или революция и демократия / В. Карасев // У кольорах “помаранчевої революції”. – К. : ТОВ УВПК “ЕксОб”, 2007. – С. 35-40.
- Костюк Т. О. Феномен “помаранчевої революції” у світлі класичної парадигми традиційної революції / Т. О. Костюк // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – Вип. 83. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 146-155.
- Михальченко М. Помаранчеві потрясіння: потенціал ідей і українська реальність / М. Михальченко // У кольорах “помаранчевої революції”. – К. : ТОВ УВПК “ЕксОб”, 2007. – С. 9-23.
- Гадяцький В. І. Помаранчевий феномен: передісторія та сутність / В. І. Гадяцький // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – Вип. 52. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – С. 70-82.
- Мацієвський Ю. „Помаранчева революція” крізь призму міждисциплінарних соціальних досліджень / Ю. Мацієвський // Політичний менеджмент. – 2005. – № 6. – С. 7-22.
- Ротар Н. Ю. Участь громадян України у циклічних політичних процесах трансформаційного періоду : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / Н. Ю. Ротар. – Чернівці, 2007. – 39 с.
- Романюк О. Посткомуністичні революції / О. Романюк // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4. – С. 16-28.
- Тамаш П. Масові виступи на міських вулицях як жанр політичного карнавалу: можливе тлумачення подій листопада-грудня 2004 року в Києві / П. Тамаш // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 1. – С. 5-17.
- Бойко О. Завершення незавершеної революції / О. Бойко // У кольорах “помаранчевої революції”. – К. : ТОВ УВПК “ЕксОб”, 2007. – С. 25-34.
- Ротар Н. Ю. Участь громадян України у циклічних політичних процесах трансформаційного періоду : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / Н. Ю. Ротар. Чернівці, 2007. – 39 с.
- Карасев В. Год Майдана, или революция и демократия / В. Карасев // У кольорах “помаранчевої революції”. – К. : ТОВ УВПК “ЕксОб”, 2007. – С. 35-40.
- Гадяцький В. І. Помаранчевий феномен: передісторія та сутність / В. І. Гадяцький // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – Вип. 52. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – С. 70-82.

Makarenko B., political science, the applicant, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kiev), gileya.org.ua@gmail.com

Political participation as a political activity of the individual in transformational society

Political participation of Ukrainians has intensified in recent years. But there are many who also became disillusioned with politics. So group activity at the community level stays low, many forms of general public political activity are ineffective. As a result, there are outbreaks of protest activity, which are mostly spontaneous, random and of disordered nature. Given the lack of development of democratic institutions, real actions of public authorities are aimed at preventing a genuine mass political demonstrations of citizen participation and the creation of the ruling political structures. Especially clearly it was manifested during the “Orange Revolution” as a typical manifestation of political participation in the transformational society. The paper investigates political participation as political participation of the individual in transformational society.

Keywords: transformational society, political participation, protest activity, political participation.

Макаренко Б., кандидат политических наук, соискатель, Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова (Украина, Киев), gileya.org.ua@gmail.com

Политическое участие как политическая активность личности в трансформационном обществе

Политическое участие Украинской за последние годы значительно активизировалась. Но появилось много и тех, кто разочаровался в политике. Поэтому низкой остается групповая активность на уровне местных общин, малозффективными оказываются различные формы общественной политической активности. Как следствие, происходят вспышки протестной активности, которые имеют преимущественно стихийную, случайную и неупорядоченную природу. Учитывая неразвитость институтов демократии реальные действия государственных органов власти направлены на препятствование проявлениям настоящей массовой политической участия граждан и создания провластных политических структур. Особенно наглядно это проявилось во время “оранжевой революции”, как характерного проявления политического участия в трансформационном обществе. Статья посвящена исследованию политического участия как политическая активность личности в трансформационном обществе.

Ключевые слова: трансформационное общество, политическая активность, протестная активность, политическое участие.

* * *